SIMBOLISTICA VINULUI ÎN *BIBLIE* ȘI ÎN *NOURUZ-NĀME* DE OMAR KHAYYAM

Mihaela MARIN
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Academia Română

Abstract: The present paper aims to compare the symbolism of wine in the *Bible* and in Omar Khayyam's *Nouruz-nāme*. Wine is present in the religious ceremonies of Dionysos, Osiris, Zoroastrianism and Islam. Wine, associated with blood due to its red colour, was used as a central element in some of the pre-Christian rituals, as it was a source of mystical ecstasy. Because of its properties, people saw wine as an effective remedy against physical and emotional suffering, as well as a source of poetic inspiration, joy, love, and good mood. In Christianism wine symbolizes Jesus Christs Blood in Saint Eucharisty.

Keywords: Bible, Christ, Nouruz-nāme, wine, Zoroastrianism

INTRODUCERE

Viticultura și producerea vinului s-au numărat printre ocupațiile esențiale practicate de către vechii egipteni, perși, greci, evrei etc. Vița-de-vie și vinul erau patronate de divinitățile păgâne cărora oamenii le dedicau ceremonii religioase fastuoase, cultul lui Dionysos sau cel al lui Osiris fiind doar două exemple în acest sens. Vinul, asociat cu sângele datorită culorii sale roșii, era folosit ca element central în unele dintre ritualurile precreștine, întrucât era o sursă a extazului mistic. Datorită proprietăților sale, oamenii au văzut în vin atât un remediu eficient împotriva unor suferințe fizice și sufletești, cât și o sursă a inspirației poetice, a veseliei, a dragostei și a bunei dispoziții.

Întrucât vinul este prezent cu cele trei utilizări menționate (băutură, medicament și element de cult) atât în *Biblie*, cât și în *Nouruz-nāme*, vom pune în evidență semnificațiile pe care acest simbol le are în cele două texte provenite din spații culturale și din religii diferite[1].

VINUL – SEMNIFICAȚII ÎN TEXTELE BIBLICE

Termenul „vin” este atestat atât în *Vechiul*, cât și în *Noul Testament*, cu următoarele sensuri proprii și figurate.

1. ‘Băutură alcoolică obținută din fermentarea mustului de struguri’: „Vinul care veselește inima omului” (*Ps*. 103, 17); „A băut vin” (*Fac*. 9, 21); **2.** ‘Cantitate din această băutură’: „Un burduf de vin”; **3.** ‘must’: „Nu mai dă vinul la teasc” (1 *Regi*, 1, 24); **4.** ‘Urmat de determinări care indică proveniența; în sintagmele *vin*

[1] Creștinism, zoroastrism și islam.

https://biblioteca-digitala.ro

nou, vin vechi': „Vin nou în burdufuri noi [...] vin vechi în burdufuri vechi" (*Luc*. 5, 37); 'Urmat de determinări care însoțesc calitatea': „Orice om pune întâi vinul cel bun și apoi [...] pe cel mai slab" (*Ioan*, 2, 10); **5.** '(fig.) Mânia și răutatea oamenilor păcătoși': „Vinul lor este venin de scorpion" (*Deut*, 32, 33); **6.** (special) 'Sângele Domnului Iisus Hristos din Sfânta Euharistie': „Spăla-va în vin haina Sa și în sânge de strugure veșmântul Său" (*Gen.* 49, 11).

La vechii evrei, viticultura era una dintre ocupațiile de bază, producerea vinului era esențială, întrucât preoții *Vechiului Testament* îl foloseau, alături de pâine, în slujbele închinate lui Dumnezeu. Mai multe detalii în acest sens sunt consemnate în *Fac*. 14, 18–19: „Melchisedec, regele Salemului, i-a adus pâine și vin [lui Avraam]; el însă era preot al Dumnezeului-Celui-Preaînalt. Și l-a binecuvântat pe Avraam". După Potop, Noe sădește viță-de-vie și se bucură din plin de gustul minunat al rodului acesteia (*Fac*. 10, 21). În *Vechiul Testament*, vinul este denumit metaforic prin sintagma „sângele strugurilor", după cum aflăm din *Deut*. 32, 14: „Sânge de strugure au băut –vin". Vinul este un dar al lui Dumnezeu și una dintre binecuvântările de care se învrednicesc doar cei care păzesc cele 10 Porunci: „Să slujești Domnului Dumnezeului tău și Eu îți voi binecuvânta pâinea, vinul și apa și voi îndepărta slăbiciunea din mijlocul vostru" (*Ieș*. 2).

În textele biblice, vița-de-vie, strugurele și vinul alcătuiesc o serie de simboluri a căror relație se bazează pe faptul că proprietățile vinului sunt influențate de cele ale rodului viței din care este obținut.

Vița simbolizează lumea pe care a creat-o Dumnezeu și pe care o veghează neîncetat. În *Noul Testament*, ea îl reprezintă pe Iisus Hristos, iar Apostolii sunt denumiți metaforic „mlădițe". „Eu sunt Vița ..." (*Ioan* 15, 5).

Dumnezeu este stăpânul care „a sădit vie, a împrejmuit-o cu gard, a zidit un turn" și apoi a plecat departe, așteptând zadarnic să primească roadele muncii sale. Oamenii îi batjocoresc, îi alungă și chiar îi ucid pe cei însărcinați cu strângerea rodului viței, dovedindu-și astfel neascultarea și nerecunoștința față de Stăpânul lor (*Mat*. 20, 1; *Marcu*, 12, 1).

Via desemnează Biserica lui Hristos (*Isaia* 5, 2; *Mat*. 21, 33). De aceea Arhiereul rostește versetul „Doamne cercetează via aceasta pe care a sădit-o dreapta Ta" (*Ps.* 79, 15–16) atunci când face semnul crucii cu dichirul. Dealul viilor semnifică Biserica lui Hristos și comunitatea bisericii. În *Vechiul Testament*, vița simboliza ceva nobil, poporul ales în raport cu celelalte popoare, iar în *Noul Testament* desemnează împărăția creștină, caracterizată prin noblețe și care se opune păgânismului abrutizant[2]. Vița-de-vie apare pe sarcofagele vechi creștine, închipuind patimile și moartea Domnului (prin analogie cu stoarcerea strugurilor), care a adus izbăvirea celor vii și a celor adormiți deopotrivă. Acest motiv ornamental se întâlnește în pictura și sculptura bisericească, mai cu seamă pe coloanele bisericilor și pe stâlpii iconostasului[3].

Strugurele este cel de-al treilea simbol care alcătuiește seria viță – strugure – vin. Prin dulceața sa, el reprezintă fericirea cerească, îmbelșugarea, bucuria, fertilitatea pământului. Solii evreilor aduc din țara Canaan un strugure minunat care indică faptul că aceasta era țara promisă de Dumnezeu poporului ales de El (*Num*. 13, 24). În plan simbolic, strugurii reprezintă patimile și jertfa Domnului pentru mântuirea neamului omenesc și fericirea din Canaanul ceresc[4].

[2] Victor AGA, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, 2005, p. 414.

[3] *Ibidem*, p. 413.

[4] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Strugurii desemnează în mod metaforic oamenii și faptele pentru care aceștia își vor primi răsplata în Ziua Judecății de Apoi. Strugurii acri închipuie oamenii păcătoși și faptele acestora. Martirii care și-au dat viața pentru Hristos și Biserica Sa și toți cei care se vor jertfi pentru același ideal reprezintă „strugurii" care vor fi zdrobiți în teasc, vinul rezultat, fiind sângele vărsat de aceștia.

În *Noul Testament* cele două materii (pâinea și vinul) sunt Trupul și Sângele Domnului Iisus Hristos, adică Taina Sfintei Euharistii: „Și vă spun Eu vouă că de acum nu voi mai bea din acest rod al viței până în ziua aceea când îl voi bea cu voi, nou, întru împărăția Tatălui Meu" (*Mat*. 26, 29).

Sintagmele *vin vechi* și *vin nou* desemnează învățăturile transmise oamenilor de Dumnezeu în *Vechiul Testament* și în *Noul Testament*. Hristos arată că vinul trebuie păstrat în burduful corespunzător pentru a-și păstra calitatea: „Nici nu pun oameni vin nou în burdufuri vechi, ci pun vin nou în burdufuri noi" (*Mat*. 9, 17). „Vinul nou și burduful nou înseamnă jertfa lui Hristos, Harul Duhului Sfânt, Testamentul cel Nou. Oamenii au primit această învățătură care desăvârșește Legea cea Veche după moartea și Învierea Sa. Prin opoziție cu *vinul nou*, vinul vechi din burdufurile vechi semnifică tocmai Legea lui Moise care încetează odată cu venirea lui Hristos"[5].

Vinul este „simbolul cerescului în cele pământești. Biserica îl binecuvântă și îl sfințește întru aducerea aminte de puterea dumnezeiască a lui Iisus care a săvârșit minunea prefacerii apei în vin la nunta din Cana Galileii"[6]. Aducerea vinului la jertfele nesângeroase amintește jertfa de pâine și vin a lui Melchisedec, precum și jertfa de pâine și vin adusă de Hristos la Cina cea de Taină, când a instituit Sfânta Euharistie. Potrivit unei legende, „vinul s-a învrednicit a fi materie de Sfântă Cuminecătură și de sfințire a morților pentru că vinul s-ar fi urzit din sângele ce cursese din rănile Domnului, când era răstignit pe cruce"[7].

Vinul este prezent în toate momentele în care oamenii se veselesc. La Nunta din Cana, Mântuitorul săvârșește prima Sa minune, atunci când preface în vin apa din vase pentru ca bucuria mesenilor să fie deplină.

Când este băut cu măsură, vinul „veselește inima omului" și-i întărește [omului] organismul, altminteri, are efecte dintre cele mai neplăcute, de la „limba nereținută" și „pierderea minții", la „judecata greșită". Beția îl împiedică pe Irod să deosebească binele de rău și tot ea îl determină să ordone decapitarea Sfântului Ioan Botezătorul. Sfântul Apostol Pavel subliniază faptul că atât mirenii, cât slujitorii bisericii trebuie să se ferească de patima beției: „Bătrânele să fie cu-nfățișare de sfântă cuviință, nu clevetitoare, nu robite vinului mult" (*Tit* 2, 31). „Episcopul să fie fără prihană [...] nu bețiv, nu bătăuș, ci potolit" (1 *Tim*. 3, 2–3). „Diaconii să fie cuviincioși [...] nu dedați la vin mult" (1 *Tim*. 3, 8). Oricine poate cădea ușor în mrejele beției, de care nici măcar dreptul Noe nu a scăpat nevătămat: „Noe a prins a fi lucrător de pământ și a sădit vie. Și a băut vin și s-a îmbătat și s-a dezvelit în cortul său" (*Fac*. 10, 21).

„Binefacerile beției" nu întârzie să-și facă apariția în viața celor dedați la vin mult, printre aceste consecințe numărându-se: *lenea și sărăcia*: „Că dacă-ți vei ține ochii pe ulcele și pahare, pe urmă vei umbla mai gol decât un pisălog" (*Prov*. 23, 31); *gâlceava*: „Oare la cine e vai? La cine e gâlceavă? [...] Oare nu la aceia care se-ntind la vin? Oare nu la aceia care stau la pândă pe loc unde se fac petreceri? Nu vă îmbătați de vin, ci stați de vorbă cu oamenii drepți, în plimbări deschise stați de vorbă cu ei"

[5] *Ibidem*, p. 414.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 414.

https://biblioteca-digitala.ro

(*Prov*. 23, 29–30); *pierderea mântuirii*: „Nu fiți fără minte, ci înțelegeți care este voia Domnului. Să nu vă îmbătați de vin, în care este pierzare” (*Efes*. 5, 18–19).

Sfântul Apostol Pavel îi îndeamnă pe toți creștinii la cumpătare, la rugăciune, la cântarea psalmilor și la tovărășia oamenilor înțelepți și virtuoși: „Vă umpleți de Duh, vorbind între voi în psalmi și-n cântări duhovnicești, lăudând și cântând în inimile voastre Domnului” (*Efes*. 5, 18–19).

Atât excesul cât abținerea totală de la consumul de vin sunt la fel de dăunătoare și, de aceea, ambele trebuie evitate: „Căci, așa cum e dăunător să bei numai vin-vin sau numai apă-apă, pe când vinul amestecat cu apă e plăcut și te desfată” (*Mac*. 2, 15); „De acum nu bea numai apă, ci folosește puțin vin, din pricina stomacului tău și a deselor tale slăbiciuni” (*Tim*. 23, 1–6). Bunul Samarinean îl vindecă pe „cel căzut între tâlhari” cu ajutorul vinului și al untdelemnului turnat pe rănile pe care i le provocaseră tâlharii: „Un samarinean se apropie, i-a legat rănile, turnând pe ele untdelemn și vin” (*Luc*. 10, 34).

Vinul este păcatul care a stăpânit lumea și care o va mai stăpâni până la sfârșitul vremurilor: „Pentru că toate neamurile au băut din vinul aprinderii desfrânării ei, și împărații pământului cu ea [cu Babilonul] s-au desfrânat” (*Apoc*. 18, 3). De aceea Dumnezeu folosește medicamente amare pentru a pune capăt păcatului și pentru a vindeca „rănile sufletești” ale celor care suferă din pricina acestuia: „Lucruri aspre ai arătat poporului Tău, cu vinul umilinței ne-ai adăpat” (*Ps*. 59, 3).

Cei amăgiți de dulceața păcatului vor plânge atunci când vor primi pedeapsa de la Dumnezeu pentru faptele lor: „Vinul se va jeli, via se va jeli și toți cei care-și veseleau inima vor suspina” (*Is*. 24, 7). Tot așa vor păți cei care se leapădă de Hristos: „Dacă cineva i se închină Fiarei și chipului ei și-i primește semnul pe fruntea sau pe mâna lui, va bea și el din vinul mâniei lui Dumnezeu, turnat neamestecat în cupa mâniei Sale, și se va chinui în foc și-n pucioasă dinaintea sfinților îngeri și dinaintea Mielului” (*Apoc*. 13).

VINUL ÎN NOURUZ-NĀME

Este prima lucrare despre sărbătoarea Anului Nou iranian, care îmbină datele privitoare la apariția calendarului (potrivit calculelor astronomice) și la stabilirea anului bisect, cu elemente din mitologia iraniană. Omar Khayyam a alcătuit tratatul, *Nouruz-nāme*, în conformitate cu canoanele genului din epoca sa.

Nouruzul este cea mai importantă sărbătoare prăznuită de perși, de turci, de arabi, de sirieni, de copții din Egipt, dar și de populațiile musulmane din fosta URSS și de cele din Dobrogea. Având o vechime de cel puțin trei milenii, era, la origine, o sărbătoare religioasă obligatorie pentru toți locuitorii Imperiului Persan. Astăzi, este doar o sărbătoare laică a echinocțiului de primăvară.

În trecut, celebrarea anuală a celor șapte sărbători închinate lui Ahura-Mazda, fiind stabilită de însuși Zoroastru, era o obligație a oricărui drept-credincios zoroastrian. Era vorba de sărbătorile legate de agricultură și creșterea vitelor, îndeletniciri socotite de către proroc nobile. Din câte se pare, ele erau distribuite inegal pe tot parcursul anului, fără a avea un caracter clar sezonier. În *Avesta* sunt consemnate numele acestor sărbători: *mijlocul primăverii, mijlocul verii, sărbătoarea recoltării cerealelor, sărbătoarea revenirii vitelor de pe pajiștile de vară, mijlocul iernii* și încă o sărbătoare cu nume cunoscut, dar al cărei înțeles este încă obscur. Aceasta din urmă era închinată *fravashi*-ului ‘spirit’, ceea ce conduce în zoroastrism la

https://biblioteca-digitala.ro

ideea credinței în nemurirea sufletului omului. În ultima seară de miercuri a anului, în ajunul echinocțiului de primăvară, erau pomenite sufletele strămoșilor plecați din această lume. În acest scop, bărbații mergeau la cimitir și împărțeau anumite alimente, precum pâine, zahăr ș.a. în memoria celor răposați.

Zoroastrienii erau adoratori ai focului[8]. *Nouruzul* este o sărbătoare la care participă toți oamenii, indiferent de poziția lor socială, locul vrajbei fiind luat, cu această ocazie, de armonie și veselie.

> Prima ceremonie din această suită este ***ceaharșambe-ye-suri***, adică ultima miercuri din an. Este ziua în care se fac focuri și se sare peste ele. Sadeq Hedayat, în *Neirangestan*, leagă originea acestei sărbători de credința islamică. După evenimentele de la Karbalah, șiiții, anume pentru a se deosebi de sunniți, au stabilit ca în ultima miercuri din an să aprindă un foc pe acoperișul caselor lor și, de atunci, această faptă a devenit obicei. Mulți sunt de acord că alegerea zilei de miercuri s-a făcut de către iranieni și dintr-un spirit de apărare a tradițiilor antice. Căutând să se explice tradițiile acestei sărbători s-a făcut apel la tradiția preislamică, zoroastriană, conform căreia sufletele morților coboară pe pământ și rămân printre cei apropiați zece zile, *nouruzul* plasându-se în mijlocul acestui interval de timp. Deci zece zile sufletele înaintașilor veghează acțiunile, conduita și, în general, modul de viață. Acestor suflete trebuia să li se facă o primire deosebită și, în același timp, demnă, care impunea ca focul, reflectare a măreției divine în zoroastrism, lucru sfânt și creator, să fie prezent. Așadar, fiecare casă – un foc[9].

Potrivit lui Zoroastru, sufletele celor răposați se întorc la casele lor în luna *farvardin* și de aceea a lăsat poruncă „ca în acest timp casele să fie curate și să fie pregătite mâncăruri gustoase care să stârnească pofta, iar sufletele să poată prinde puteri și de la mirosul lor”[10], iar toți cei care sărbătoresc *nouruzul* să poarte haine noi.

> În noaptea din ajunul ***nouruzului*** întreaga casă trebuie să fie luminată, mai cu seamă că acum se aranjează masa ***haft sin***. La această masă – de fapt este vorba despre o ***sofre***, adică o țesătură întinsă pe covor – se pune o oglindă tradițională, montată în metal și care are de o parte și de alta lumânări într-un număr egal cu numărul membrilor familiei. Pe ***sofre*** trebuie, de asemenea, să se afle și un *Coran*, o pâine mare, un vas cu apă, pe care să plutească o frunză, o sticluță cu apă de trandafiri, fructe, un pește mic, viu, dacă este posibil, de culoare roșie. Pe tavă sunt așezate șapte „obiecte” ale căror denumiri încep cu consoana **s** și se scriu cu litera ***sin***. Acestea sunt: ***sepand***, ***sib*** ‘măr’, ***siyāh-dāne*** (semințe negre, indiferent de la cea plantă provin), ***senged*** ‘măslină sălbatică’, ***somāq*** (condiment obținut prin măcinarea un fruct roșu cu gust acrișor), ***serke*** ‘oțet’, ***sir*** ‘usturoi’, ***sabzi*** (grâu sau linte crescute într-o farfurioară cu apă, deci „verdeață”), ***samanu*** ‘mâncare tradițională obținută din zeamă de grâu încolțit și făină’. De pe ***sofre*** nu lipsesc laptele acru, laptele dulce, brânza și ouăle roșii, vopsite special[11].

În toate tradițiile de *nouruz* natura este reprezentată ca o ființă vie. Unii exegeți arabi menționează o sărbătoare de *nouruz* desfășurată la jumătatea verii, în timpul

[8] Potrivit acestei religii, focul este cea de-a șaptea creație, simbol al puterii vieții existente în toată Creația. Aceasta este justificarea celebrării *nouruzului* cu mult fast.

[9] Omar KHAYYAM, *op. cit.*, p. 13.

[10] *Ibidem*, p. 18.

[11] *Ibidem*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro

secerișului și a strângerii recoltei, și o alta, a morții și a reînvierii naturii, care are loc odată cu echinocțiul de primăvară[12].

În lumea islamică, Anul Nou are loc la date diferite, în funcție de calendarul folosit. În Iran și în Siria, *nouruzul* este celebrat primăvara. Copții din Egipt serbează Anul Nou la sfârșitul lunii august, iar musulmanii, la o dată variabilă în funcție de calendarul lunar. Indiferent de data celebrării acestui eveniment, oferirea de daruri era o regulă urmată atât de regi, cât și de oamenii simpli:

> Anul nou preislamic – începutul anului solar – se marca pretutindenea prin [oferirea de] daruri reciproce. La Bagdad, califul, printre alte daruri, împărțea figurine făcute din ambră, ca de exemplu, trandafiri roșii. Samanidul de Buhara plătea oștenilor săi costul echipamentului de vară. Fatemizii dăruiau oamenilor îmbrăcăminte și hrană. La Bagdad, erau oferite reprezentații cu măști (*samaajat*), chiar în fața califului[13].

În *Istoria* lui Bayhaqi sunt descrise petrecerile prilejuite de sărbătoarea *nouruz* la curțile nobiliare ale epocii. Este vorba de momente de desfătare cu vin, muzică și versuri declamate de poeții de curte.

O altă regulă respectată cu strictețe la aceste petreceri era schimbul de cadouri. Iată cum descrie Bayhaqi sărbătorirea *Nouruzului* la curtea emirului care cucerise cetatea Kal-at al-'azra'neprihănita':

> Marți (*sešambe*), înainte de sfârșitul *jomadiyolawl* emirul a început să sărbătorească nouruzul și supușii săi au dăruit ceea ce se cuvenea. Și emirul a dăruit [ceea ce se cuvenea] veghind obiceiul statornicit. Desfătarea cu vin s-a încins cu totul, pe măsură, căci, de la jurământul făcut la Jilam și până în acea zi, el nu mai băuse[14].

În fapt, emirul, nu fusese împotriva consumului de vin. Doar că, „ajungând la Jilam, s-a așezat pe malul râului, aproape de Dinargun. S-a îmbolnăvit, a zăcut paisprezece zile, așa că nici primiri n-au fost; a făgăduit, așadar, să nu mai bea vin. A poruncit ca tot vinul pe care îl păstra în rezervă să fie vărsat în râul Jilam. [...] De atunci nimeni n-a mai avut cutezanța să bea vin în văzul tuturor"[15].

Omar Khayyam a scris *Nouruz-nāme* pentru a arăta când și cine a stabilit această sărbătoare, ce se află la originea acesteia și cum celebrează regii acest eveniment religios.

> În această carte se dezvăluie adevărul despre ***nouruz***, în ce zi era pe timpul regilor Iranului, ce rege l-a statornicit, de ce este sărbătorit, precum și alte obiceiuri ale regilor și purtările lor în toate cele; [acestea] vor fi arătate pe scurt. ***Nouruzul*** a fost stabilit în timpul regelui Kayumars I, din dorința de a da nume zilelor și anilor și de a statornici numărătoarea acestora. În acest scop au venit la palat mobazii iranieni, învățații timpului, iar regele i-a însărcinat cu calculul anilor și cu elaborarea calendarului. Potrivit învățăturii acestora, lumea a fost creată de Atotputernicul Yzad, cel care a poruncit Soarelui să se miște, ca razele sale și folosul adus de ele să se reverse peste toate lucrurile. Soarele a ieșit din capul [zodiei] Berbecul, Întunericul s-a despărțit de lumină și au apărut Noaptea și Ziua.

[12] *Ibidem*, p. 23.
[13] *Ibidem*, p. 24.
[14] *Ibidem*, p. 25.
[15] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

> Astfel a început istoria acestei lumi. Când se scurg patru părți ale anului mare, are loc marele *nouruz* și se săvârșește reînnoirea Lumii. La începutul anului, regii au [un] obicei, fiindcă se cade să îndeplinească ceremonii anume pentru binecuvântare, [în cinstea] stabilirii datei, dar și pentru desfătare. Acest obicei l-au statornicit împărații pentru regi[16].

Cititorul nu are niciun motiv să pună la îndoială veridicitatea afirmațiilor lui Omar Khayyam, de vreme ce acestea se bazează pe argumente solide:

> După patru sute douăzeci de ani de domnie a lui Jamshid [...] Soarele a intrat la începutul [zodiei] Berbecului. În acest fel, lumea a ajuns în echilibru. [...] În acea zi a făcut sărbătoare, i-a dat numele de ***nouruz*** și a poruncit oamenilor să prăznuiască în fiecare an sosirea noului ***farvardin*** și să socotească această zi [an] nou, până când se va încheia marea rotație [a Soarelui]. Aici se află adevărul *nouruzului*[17].

Omar Khayyam îmbină datele științifice cu elementele istorice, geografice și mitologice, între protagoniștii lucrării sale aflându-se Alexandru Macedon, Darius I, Avraam (care apare sub numele de Ebrahim), Sfântul Arhanghel Gavril și o serie de eroi din *Shah-nāme*-ul lui Ferdousi.

> Regele Afridun a luat religia lui Ebrahim [...] a îmblânzit elefantul, leul șighepardul, a ridicat cortul și porticul, a adus în clădiri și grădini apa curgătoare și a pus în livadă puieți și semințe de copaci roditori – chitrul și portocalul, badragul și lămâiul și florile de trandafir, violete, lotus și altele. Tot el a orânduit sărbătoarea, l-a întemnițat în aceeași zi pe Zohhak și tot atunci a primit domnia și a orânduit sărbătoarea *sāde*[18]. Eliberarea de sub tirania lui Zohhak este marcată prin sărbătorirea regilor buni în fiecare an. Când soarele a ajuns în [luna] ***farvardin***, Afridun a sărbătorit din nou această zi[19].

Nouruzul a devenit o sărbătoare religioasă anuală, cu caracter obligatoriu, închinată victoriei împotriva răului. Zardosht[20] a adus zoroastrismul în cel de-al treizecilea an al domniei lui Goshtasp[21], urmașul lui Afridun, strămoșul tuturor regilor Iranului. Acesta s-a convertit la noua religie și a admis consumul de vin. Ceremoniile de *nouruz* s-au organizat până la cucerirea Iranului de către Alexandru cel Mare. Omar Khayyam, ca și Saadi și Ferdousi, l-au descris pe Alexandru ca pe un personaj demonic și l-au numit „*zolqarneyn*” ‘cel cu două coarne’, ca expresie a disprețului față de cuceritorul Imperiului Persan:

> Toți oamenii trebuie să făptuiască ceremonia întru cinstirea regilor, deoarece toți [purced] din sămânța lu Afridun. Când timpurile lui și timpurile altor regi de după el, până în timpurile lui Goshtasp s-au terminat și când au trecut treizeci de ani de domnie ai celui din urmă, s-a ivit Zardosht și a adus credința **gabrilor**. Goshtasp a luat credința lui și vinul. Din timpul sărbătoririi lui Afridun până în acest timp s-au scurs nouă sute patruzeci de ani. Când Soarele a intrat în zodia Scorpionului,

[16] *Ibidem*, pp. 44–45.
[17] *Ibidem,* p. 45.
[18] Sărbătoare zoroastriană în cinstea descoperirii focului, care are loc cu cincizeci de zile înainte de *nouruz*.
[19] KHAYYAM, *op. cit.*, pp. 45–50.
[20] Zaraștustra (în lb. persană)
[21] Probabil regele persan Darius Gostasp (552–486 î. Hr.), inițial, protector și, ulterior, adept al zoroastrismului.

https://biblioteca-digitala.ro

> Goshtasp a poruncit să se însemne ***kabiseul***, din care pricină, ***farvardin***, a început în ziua intrării soarelui în zodia Cancerului spunând că trebuie respectată această zi și prăznuit *nouruzul*, întrucât Cancerul e o zodie fericită pentru munca dehqānilor și a agricultorilor și e musai să li se dea dreptul de a plăti dările în acest timp; atunci le va fi lor mai ușor. Și a poruncit să se sărbătorească ***kabiseul*** la fiecare o sută douăzeci de ani pentru ca anii să fie egali iar oamenii să știe timpul lor și pe frig și pe arșiță. Obiceiul s-a ținut până în timpurile lui Eskandar Rumi, căruia îi ziceau „[cel] cu două coarne" [*zolqarneyn*][22].

Cu prilejul ceremoniilor prilejuite de *nouruz*, mobadul-mobazilor avea obiceiul să vină la palatul regal să-i adreseze suveranului laude și urări. Având în vedere influența și aprecierea de care se bucura acest sacerdot zoroastrian în societatea iraniană a momentului, ca urmare a înțelepciunii și a învățăturii sale, este pe deplin justificată implicarea sa în treburile țării, ori de câte ori regele îi cerea aceasta. Astfel, după laudele și după urările adresate suveranului, potrivit unui ritual prestabilit, mobadul-mobazilor închina o cupă de vin în cinstea acestuia, iar după ce sorbea câteva picături, îi dădea pocalul regelui, care proceda în același mod. Omar Khayyam descrie aceste momente solemne în care vinul are o semnificație sacră:

> Începând cu Kay-Khosrou și până la vremea lui Yazdigard, ultimul rege al Iranului, obiceiul regilor a fost ca, în ziua *nouruzului*, primul om, și acesta nu din familia suveranului, mobadul-mobazilor să vină la rege cu o cupă (***ğām***) de aur plină cu vin, cu un inel, cu un ***derham*** și un dinar regesc (***dinār-e xosravāni***), cu un mănunchi de fire de orz de curând crescute (***xavid-e sabzraste***), cu o sabie, un arc și o săgeată, cu o călimară (***davāt***) și un ***qalam*** […] și să-l preamărească și să-i mulțumească în limba persană (***pārsi***), cum reiese din (înseși) spusele sale. Când mobadul-mobazilor își încheia lauda, veneau nobilii (***bozorgān***) țării care își ofereau serviciile lor[23].

Mobadul-mobazilor îl lăuda pe suveran pentru înțelepciunea, agerimea și vitejia sa și-i adresa urări de viață lungă, prosperitate și victorie asupra dușmanilor:

> „O, rege! În sărbătoarea *farvardin*-ului din luna *farvardin*, liber fiind în fața lui Yazdan și a religiei Kayanizilor (*kayān*), Sorush ți-a dăruit înțelepciune, agerime, știință, trăiește mult cu firea leului, fii vesel pe tronul de aur, bea veșnic din cupa lui Jamshid, păzește datinile strămoșilor cu mărinimie și cu virtute, fii nepărtinitor și drept, capul să nu-ți încărunțească, fie ca tinerețea ta să se asemene cu mlădița de orz, fie ca al tău cal să se dovedească iute și aducător de izbânzi, fie ca sabia ta să se adeverească strălucitoare și aducătoare de moarte dușmanilor, fie ca șoimul tău să se arate norocos la vânătoare, fie ca lucrurile tale să rămână drepte ca săgeata, să stăpânești încă o țară, să stai pe tron ca derhamul și dinarul, fie ca omul înzestrat și învățat să capete prețuire de la tine și să primească simbrie, fie ca palatul tău să ajungă înfloritor iar viața, îmbelșugată!"[24].

Urma ritualul închinării cupei de vin în cinstea regelui:

> După ce rostea cele [de mai sus], gusta vinul și îi dădea regelui cupa [într-o mână], în alta îi dădea firele de orz, punând în fața tronului dinarul și derhamul. [Și] cu acestea el ura [tuturor, știind] că, dacă în ziua dintâi a noului an nobilii vor vedea

[22] KHAYYAM, *op. cit.*, p. 49.
[23] *Ibidem*, p. 56.
[24] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

ceva la prima aruncare a privirii, ei au să fie veseli și mulțumiți până la următorul an. […] E o binecuvântare pentru ei fiindcă lucrurile date regelui sunt pricini ale bucuriei și ale înfloririi lumii[25].

Vinicultura a fost prezentă în Imperiul Persan, fiind cunoscute numeroase soiuri de viță-de-vie din care se obțineau vinuri. Vinul este un element prezent în cadrul sărbătorilor de *nouruz*, dar și atunci când mobadul-mobazilor îi binecuvânta pe padișah și pe supușii acestuia.

Omar Khayyam cunoștea bine scrierile lui Avicenna, dar și pe cele ale lui Socrate, Hippocrate, Galenus, Mohammad Zakaria și pe ale altor înțelepți și medici ai Antichității, care puseseră în evidență proprietățile terapeutice ale vinului și eficiența sa în cazul unor suferințe fizice și sufletești. În tradiția acestora se înscrie Omar Khayyam și de aceea a consacrat un capitol din *Nouruz-nāme* rolului vinului la digerarea mâncărurilor grele, la vindecarea unor boli digestive, reumatice și psihice. Licoarea obținută din struguri întărește memoria, tonifică organismul, înfrumusețează chipul, alungă tristețea și anxietatea și preschimbă, în mod miraculos, defectele morale în calități:

Învățații medici Jalinus, Socrate, Boqrat, Abu ‘Ali Sina, Mohammad Zakariya au zis că pentru organismul oamenilor nimic nu este mai folositor decât vinul, îndeosebi vinul de strugure amar și curat (***saf***). El alungă supărarea, înveselește inima și împlinește trupul, înlesnește mistuirea mâncării grele, îmbujorează obrajii, înviorează și albește pielea, ascute ținerea de minte, pe cel zgârcit îl face darnic, pe fricos îl face cutezător și [face să] scadă boala. Băutorul de vin este de obicei sănătos, fiindcă febrele și bolile se nasc [din cauza] sucurilor [*xelt*] vâscoase și a altora, iar la acela care bea vin mult se întâlnesc rar. În cursul diareii (*eshal*) el nu dă putință sucurilor rele să se adune în stomac[26].

Vinul este „regele băuturilor”, are origine divină și însoțește mesele bogate, înlesnește legarea prieteniilor adevărate și orice om se bucură nespus de gustul său minunat.

[Vinul] îl face pe necunoscut prieten, iar prietenia o leagă mai strâns și, în același timp, adună tovarășii într-un singur loc. Vinul este foarte plăcut; tot ce există [bun] de mâncare pe lume, […] fie gras, dulce sau acru, nu e cu putință să mănânci după ce te-ai săturat iar, dacă mănânci mai mult decât îi folosește naturii omului, ți se face rău; vinul însă, oricât ai bea de mult, și mai mult dorești. Omul nu se satură [de vin] iar firii omenești nu-i este greață, fiindcă el este regele băuturilor[27].

Vinul este cel mai frumos dar al Raiului. Yzad însuși l-a luat cu el, însă tot el a stabilit că vinul este folositor doar omului care-l bea cu măsură.

Unii (oameni) clarvăzători au numit vinul „piatra de încercare a omului curajos”. Alții îl numesc „criticul rațiunii”, alții „măsura cunoștințelor”, alții „criteriul talentului”. Majoritatea oamenilor au numit vinul „[cel care spală] supărarea”, iar unii „[cel care] înveselește durerea”. Acela care va bea cinci cupe cu vin curat va da dovada bunătății și a răutății care sunt [ascunse] în el, [își va dezvălui] întreaga sa natură. […] În rai sunt multe bunătăți, însă vinul este cea mai grozavă bunătate

[25] *Ibidem,* p. 57.
[26] *Ibidem,* p. 90.
[27] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

> a raiului, iar dacă n-ar fi fost astfel, Yzad nu și-ar fi luat [vin] cu el, în ciuda faptului că bunătățile lumilor amândurora sunt supuse puterii Lui. […] El a amintit în înțeleapta Sa carte: „Stăpânul lor le-a dat să bea vin curat", iar în alt loc El a spus: „Când te întreabă despre vin și jocul de noroc, spune-le: în amândouă, oamenii află un mare păcat și un mare câștig, însă păcatul le este cu mult mai mare decât câștigul". Cel înțelept trebuie să bea în așa fel, încât gustul lui să fie mai mare decât păcatul, ca să nu te chinuiască; cu obișnuința [de a bea des] el își conduce sufletul până acolo unde băutura nu-i aduce nicio pagubă, [nu face] grosolănii nici în vorbe și nici în fapte – [vinul îi stârnește] numai bunătatea și veselia. Când [omul] atinge această treaptă se cuvine să bea vin. Virtuțile vinului sunt multe[28].

Omar Khayyam discută pe larg despre „folosul și paguba vinului și despre îndepărtarea vătămării cu el, potrivit cu spusele medicilor Jalinus, Mohammad ibn Zakariya, Razi, khoje Abu 'Ali Sina și [a altor] mari medici" (Galenus).

Vinul trebuie ales de către fiecare om, în funcție de temperamentul său și de tipul fiecărui organism uman, altfel vinul dăunează, în loc să fie folositor. Sunt subliniate proprietățile unor vinuri, temperamentul cu care se asociază fiecare vin, precum și efectele pozitive și negative ale acestora.

„Vinul care îmbată" ajută la digerarea mâncării și „indică temperatura de bază, adică temperatura naturală (*qarizi*). Întărește trupul și-l curăță cu ajutorul urinei (*boul*), a transpirației (*araq*) și a aburilor (*boxar*)". Este nociv copiilor și adulților „cu temperament arzător", iar dacă oamenii cu un temperament arzător [simt] nevoia de a bea [acest vin], ei trebuie să-l amestece cu apă de trandafir [și] atunci va fi nevătămător"[29].

Vinul alb-apos (*tang*) este potrivic colericilor „el cere mâncare puțină" și, treptat, „îndepărtează fierea (*safra*) cu ajutorul urinei". Produce balonare și dureri de încheieturi: „Daunele lui: umple cu gaze (*bad*) burta aceluia [cu fierea neagră] și provoacă dureri la încheieturi (*dard-e mafsal*)". Consumul de supă albă, gustări și friptură uscată se recomandă pentru a fi folositor organismului[30].

Vinul tulbure (*natire*)-apos curat este vinul ideal pentru cei cu „temperament moderat", dar este contraindicat colericilor. Cei cu temperament sanguinic trebuie să-l amestece cu apă și cu apă de trandafir și apoi să bea suc de rodie[31].

Vinul „amar-tulbure îndepărtează gazele, flegma (*balqam*) și durerea de stomac (*me'de*) și burtă (*šekam*)". Este dăunător oamenilor cu temperament arzător, când au dureri de cap și inflamație la ficat. Pentru a nu-l vătăma pe cel care-l consumă, vinul menționat trebuie amestecat cu apă și asociat cu mâncarea acră și gustarea de fructe.

Vinul de busuioc (*reyhan*) „întărește inima (*del*) și stomacul (*me'de*) și [provoacă] eliminarea gazelor; e folositor [contra] febrei (*tab*) care provine de la boli", însă „provoacă durerea ochilor și a capului și se ridică repede la cap". Asocierea sa cu camforul, cu apa de trandafir și cu fructele uscate îndepărtează efectele neplăcute[32].

Vinul nou „sporește sângele în trup și umple venele, vaporii lui se urcă la cap [..], nu este bun pentru cei cu multă umezeală – ei au gaze, trupul lor este plin de lichid"[33]. Aceștia trebuie să mănânce friptură uscată condimentată și fructe uscate.

Vinul amestecat și filtrat folosește celor mahmuri [după beție] sau celor cu dureri de cap și se recomandă totodată colericilor. Atunci când „provoacă gaze în stomac,

[28] *Ibidem.*
[29] Omar KHAYYAM, *op. cit.*, 90.
[30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem*, p. 91.
[32] *Ibidem*, p. 91–92.
[33] *Ibidem*, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro

dureri de încheieturi și răcește stomacul și ficatul", trebuie asociat cu supă de *gushtabe, qaliye*, gustări cu fructe uscate și condimente"[34].

Oamenilor cu „stomacul și ficatul fierbinți" le folosește vinul acrișor, însă acesta „îndepărtează dorința de împreunare (*moğameat*) și reduce grăsimea"[35]. Supa albă, curată, halvaua și dulciurile îi anulează efectele dăunătoare.

„Vinul prefăcut de soare este cel mai plăcut și cel mai ușor de fiert dintre vinuri, dar strică repede sângele"[36]. Consecințele sale dăunătoare sunt îndepărtate de supa de oțet (*sekba*) cu dracilă (*somaq*), de supa de rodie (*narba*), de gustările de fructe de revent (*ribas*) și rodie și de siropul de oțet îndulcit cu miere (*sekanğabin*).

„Vinul *maviz*" filtrat prezintă similitudini cu vinul amestecat, este bun pentru cei cu temperament arzător. Printre neajunsurile pe care le provoacă se numără asemănarea sa cu vinul negru: dacă este tulbure, este greu de digerat, produce fierea neagră (*souda*), balonează și umflă burta, blochează canalele (*rah*) ficatului. Siropul de oțet și miere, apa de cicoare (*ab-e kasni*) și semințele de castravete cu *badrang* sunt remediile potrivite împotriva vătămării cauzate de acest vin[37].

Vinul nou de curmale mărește cantitatea de sânge din corp. Acesta este „dens se mistuie greu, închide canalele ficatului și provoacă fierea neagră". Vinul de rodie și siropul de oțet îndulcit cu miere, ca și „leacurile care vindecă fierea neagră", au efecte benefice asupra organismului vătămat de acest vin[38].

Indiferent de data la care se sărbătorește *nouruzul,* vinul este nelipsit de la petrecerile organizate cu acest prilej. Este o băutură nobilă, un dar ceresc, întrucât „veselește inima omului" și îl bucură cu gustul său minunat. În *Nouruz-nāme,* Omar Khayyam descrie atât ceremoniile și obiceiurile legate de sărbătoarea *nouruz*, cât și elementele folosite în cadrul acestor festivități. Printre acestea se numără aurul, sabia, grâul, calul și vinul, despre a căror origine divină este vorba în poveștile cuprinse în *Nouruz-nāme*. Istoriile despre apariția viței-de-vie și a vinului amintesc de basmele din *1001 de nopți*, atât prin tipologia personajelor, cât și prin caracterul fantastic al întâmplărilor. În vremea padișahului Shamiran, cuceritorul Khorassanului, s-a întâmplat să vină în curtea palatului acestuia pasărea Homa. Fiul lui Shamiran, iscusitul arcaș Badan, ucise șarpele încolăcit în jurul gâtului acestei păsări și îi salvă acesteia viața. Drept mulțumire, Homa s-a întors la palat, un an mai târziu, și i-a dăruit regelui câteva boabe, necunoscute cu totul acestuia. Urmând sfaturile sfetnicilor săi înțelepți, Shamiran îi dădu [acele boabe] grădinarului și îi ceru să le planteze într-un loc ferit din grădina palatului. Apoi, regele însuși supraveghe cu atenție cum a apărut și a crescut planta cea nouă. Vița-de-vie și rodul ei bogat îi uimiră pe rege și pe curteni, mai ales după ce strugurii copți, căzuți pe pământ, au fermentat și sucul lor s-a transformat într-o licoare nemaiîntâlnită până atunci. Regele îi dădu unui condamnat la moarte o cupă plină cu lichidul misterios, așteptând să vadă ce se va întâmpla. După ce bău mai multe cupe, întemnițatul se înveseli, începu să danseze și, în cele din urmă, adormi. După ce s-a trezit în dimineața următoare, omul i-a povestit regelui câtă desfătare, bucurie și veselie l-a făcut să resimtă deosebit de gustoasă băutura consumată în ajun. În plus, condamnatul nu uită să-i mărturisească suveranului că starea de euforie cauzată de vin îl făcuse să se creadă egalul stăpânului său. Shamiran a băut și el din vinul pe care-l

[34] *Ibidem*.
[35] *Ibidem,* p. 93.
[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem,* p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro

încercase mai înainte omul întemnițat și, încântat de gustul și de aroma lichidului obținut din boabele dăruite de pasărea Homa, l-a iertat pe acesta și a hotărât că vinul trebuie să se găsească la orice petrecere. În luna *farvardin* padișahul a primit boabele de strugure de la pasărea Homa și tot atunci s-au copt strugurii viei plantate în grădina palatului acestuia.

Povestea viței și a vinului pare a fi însă o prelucrare populară a istoriei Semiramidei în limba persană, iar autorul s-a referit, în fapt, la această regină și nu la padișahul Shamiran. Supoziția este susținută de incompatibilitatea substantivelor persane cu categoria genului gramatical[39].

Cum, în raiul islamic, credincioșii se vor desfăta cu vinul existent acolo, pentru misticii musulmani licoarea este o băutură divină, iar îmbătarea cu ea reprezintă adevărata stare paradisiacă. Legea islamică (*šarī'a*) nu permite vinul material, ceea ce evidențiază și mai pregnant acest simbolism existent în poezia mistică musulmană, aparținând fie unor creatori persani, fie unora influențați de cei dintâi:

> Privind cu atenție locul de baștină al misticilor ce aduc laudă vinului, se poate observa […] fie că provin din Persia, fie că au avut legături strânse cu misticii persani. Acest lucru se poate explica prin faptul că vechii persani venerau vinul și chiar îl divinizau sub numele de *Haoma* (inițial, numele unei băuturi mitice, care oferă nemurirea, destinate zeilor și celor aleși, precum ambrozia la greci sau, cu aceeași funcție, Soma la indieni). Acest cult persan al vinului are drept similitudine în Europa precreștină cultul lui Dionysos la greci ori cultul lui Bacchus la romani. Așadar, după islamizarea persanilor, acest cult al vinului va transpărea, sublimat, doar ca esență, în domeniul misticii, grație și descrierii oferite de *Coran*. De altfel, în operele unor poeți, precum Hafiz (m. 1389), vinul este lăudat într-un mod atât de echivoc, încât este aproape imposibil de trasat o linie clară de demarcație între o interpretare telurică a vinului și una mistică[40].

În sufism, beția este una dintre căile care permit relația autentică și profundă a omului cu Dumnezeu:

> Sufismul – sau mistica islamică – are două căi de expresie și anume una de o religiozitate emoțională excesivă, numită, în termeni mistici, *sukr* „beție", iar cealaltă […], numită *sahw* „trezie, veghe". […] Nu de puține ori, cei „trezi", conduși doar de intelect, n-au putut înțelege beția divină a dragostei și adesea i-au persecutat pe acești adevărați iubitori ai lui Dumnezeu[41].

Simbolismul vinului și sărbătoarea *nouruz* au fost păstrate de persani chiar și după islamizarea lor și s-au impus în întreg spațiul cultural islamic.

CONCLUZII

Am pus în evidență câteva dintre semnificațiile pe care le are *vinul* în Biblie și în *Nouruz-nāme*. În ambele lucrări termenul apare în trei ipostaze: băutură, remediu folosit în cazul unor boli fizice și sufletești și element material folosit în ritualurile din *Vechiul* și *Noul Testament* și în ceremoniile legate de *nouruz*.

[39] *Ibidem*, p. 117, nota 188.

[40] George GRIGORE, *Traducând celebrul poem mistic* al-Ḫamriyya *„Odă vinului"* de Ibnu l-Fāriḍ, URL: [https://www.fitralit.ro/30-06-2019-traducand-celebrul-poem-mistic-al%E1%B8%ABamriya-oda-vinului-de-ibnu-lfari%E1%B8%8D/], accesat: octombrie 2021.

[41] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

În *Nouruz-nāme*, vinul este „regele băuturilor”, are origine divină și ajută la transformarea patimilor în virtuți. Venerat de greci, de latini și de perși, vinul a devenit un simbol central al misticii islamice și a fost influențat de vechiul cult persan al vinului. În *Biblie,* licoarea este o băutură folositoare în cantități moderate, în timp excesul este extrem de dăunător omului. În ambele texte este pusă în valoare importanța cumpătării de care trebuie să dea dovadă omul atunci când bea vin. Să amintim și faptul că, în *Nouruz-nāme,* vinul este folosit în ritualul prin care sacerdotul zoroastrian îl binecuvântează pe rege, în timp ce, în *Vechiul* Testament, este un element de cult de importanță primordială, iar în *Noul Testament,* vinul este chiar Sângele Domnului Nostru Iisus Hristos din Sfânta Euharistie.

BIBLIOGRAFIE

AGA, Victor, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, 2005;

Biblia sau *Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988;

GRIGORE, George, *Traducând celebrul poem mistic al-Ḥamriyya „Odă vinului” de Ibnu l-Fāriḍ*, URL: [https://www.fitralit.ro/30-06-2019-traducand-celebrul-poem-mistic-al%E1%B8%ABamriyya-oda-vinului-de-ibnu-lfari%E1%B8%8D/], accesat: octombrie 2021;

KHAYYAM, Omar, *Nouruz-nāme*, studiu introductiv, traducere din limba persană și note de Viorel Bageacu, București, Editura Kriterion, 2003.

https://biblioteca-digitala.ro